

Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad

- Dansk Numismatisk Forening • Føroya Myntsavnarafélag • Myntsafnarafélag Íslands •
- Norsk Numismatisk Forening • Numismatiska Föreningen i Åbo • Skånes Numismatiska Förening •
- Suomen Numismaattinen Yhdistys • Svenska Numismatiska Föreningen •
- Nationalmuseets Myntkabinett • Den kgl. Mønt- og Medaillesamling • Kungl. Myntkabinettet •
- Myntsafn Seðlabanka og Þjóðminjasafns • Numismatiska Forskningsgruppen •
- Kulturhistorisk Museum, Universitetet i Oslo Myntkabinett •

Nominalangivelser på greske mynter

*Guldmønten fra Lejre-skatten – En unik
vesteuropæisk imitation af Justinians solidus*

*Haner og skib – Nyt eksemplar af sjælden
mønttype fra 800-tallets Hedeby*

Speciedaler 1704, København

Elias Brenners sigillstamp

2 skilling i rent sølv – af interesse for kongehuset

C. J. Thomsen som 18-årig på møntauktion

Nr. 3 • August 2012

Elias Brenners sigillstamp

Av Frédéric Elfver

Elias Brenner (född 1647 i Storkyro sn i Österbotten, död 1717 i Stockholm) brukar rätteligen räknas till en av den svenska numismatikens fäder, främst med hänsyn till hans rikligt illustrerade verk om Sveriges mynthistoria – *Thesaurus nummorum Sveo-Gothicorum...*, utgiven i Stockholm omkring 1691. Nils Keder (1659-1735) redigerade och utökade sedan en ny utgåva av verket, som publicerades 1731 (fig. 1). Torbjörn Sundquist har under många år intresserat sig för Brenner och därtill författat ett antal artiklar om honom och hans verk.¹ Det främsta verket om Brenners liv är än idag Eliel Aspelins studie från 1896², och härom året utkom en antologi om hans namnkunniga hustru, skaldinnan Sophia Elisabet, född Weber.³ Även det sistnämnda verket behandlar i delar Elias liv och verksamhet och boken rekommenderas varmt till den intresserade läsaren. Så, finns det något mer av intresse att publicera om Elias Brenner?

Vid ett besök på Riddarhuset i Stockholm förevisades jag delar av de rikhaltiga samlingarna därstädes av riddarhusamanuens Oscar Langenskiöld, och när vi kom till samlingen av adliga släkters sigillstampar, frågade jag om Elias Brenners sigillstamp möjligtvis fanns bland de drygt 1 600 stamparna. En snabb kontroll i liggaren gav vid handen att så

var fallet, och jag fick kort därefter möjlighet att studera stampen närmare. Föreliggande bidrag skall behandla sigillstampen och dess heraldiska vapen.

Sigillstampen är tillverkad i järn med en höjd om cirka 35 mm och den ovala stämpelytans mått är cirka 25 mm i höjd samt 20 mm i bredd. Utformningen av sigillstampen och dess överdel framgår av vidstående fotografier (fig. 2 & 3). Så vitt författaren vet har denna stamp ej tidigare publicerats, men Torbjörn Sundquist har skrivit om, vad som med största sannolikhet är, Axel Brenners (1741-1800) sigillstamp. Axel var Elias sonson.⁴

Kung Karl XII utfärdade i Bender (i dåvarande Osmanska riket, nu i Moldavien) den 10 mars 1712 sköldebrev, det vill säga kunglig konfirmation på en ätts adelskap, för Elias Brenner.⁵ Aspelin hänvisar till Nils Hufwedsson Dal (1690-1740), som publicerade en biografi över Brenner år 1724.⁶ Aspelins översättning lyder:

“Elias Brenner, må hafva att hugna sig af frukt och vedergällning för dess trägna flit och kärlek för dess fädernesland, samt nedlagde möda och kostnad, så vele Vi till en nådig ihågkommelse däraf härmed och i kraft af detta Vårt öppna bref, af Kongl. makt och myndighet unna, skänka och gifva honom, dess hustru och äkta bröstarfvingar, qvinn- såväl som mankön, adeligt stånd och värde, samt efterföljande vapen och skölde-märke, nämligen: En blå sköld, hvori ligger en bjelke af guld, emellan

Fig. 1. Elias Brenner (1647-1717).
Kopparstick ur *Thesaurus nummo-*
rum... 1731.

Foto: Frédéric Elfver.

3 besantiner af silfver; in på sjelfva bjelken lyser en blå tilltagande måne, hvarpå skölden står en öppen tornerhjälm, hvarutur uppstiger öfra delen av en Phoenix med utsträckta vingar och eldsflammor omgifven af guld, silfver och blått [...]. Vi efterlåta honom jämväl till en åtskillnad ifrån andra adeliga slägter att behålla sin förra namn.”⁷

De tre ”besantiner” som omnämns ovan är ett begrepp inom heraldiken (svenska bysantin, franska besant, engelska bezant), vilket syftar på en rundel som har sitt ursprung i det bysantinska guldmyntet. Bysantinen kan återges i guld eller silver. I Brenners vapen har bysantinerna sin naturliga koppling till Brenner som myntforskare. Aspelin skriver också att: ”Phoenix, hvarmed Brenner äfven krönt votivtaflan i Wasa kyrka, hade enligt Dal af gammalt varit släktens ’tessera gentilitia’, hvarutom densamma såsom symbol af forskningen, som återväcker lifur askan af det förgångna, äfven var graverad i antiqvitetskollegiets sigill”.⁸ Tuukka Talvio har skrivit en intressant artikel om numismatisk heraldik, där han framhåller att: ”Halvmånen i Brenners vapen har tolkats som en hänvisning till Karl XII:s dåtida vistelse i Bender, men en uppgående måne ingår faktiskt i mer än tjugo svenska adelsvapen från tiden mellan 1689 och 1720, och att detta motiv synes således ha mer att göra med Brenners verksamhet som vapenritare än med Bender”.⁹ Talvio anger även bruket av bysantiner i moderna vapen, bland annat Pajala kommuns vapen i norra Sverige. Det finns därtill bysantiner i andra moderna statsvapen, till exempel Republiken Gabon i västra centralafrika. I Gabons statsvapen finns tre bysantiner, vilka symboliserar skogarnas rikedomar respektive landets mineralförekomster.

Det var under en turbulent tid i Sveriges historia som Brenner erhöll sitt sköldebrev 1712 och ätten blev adlig. Efter svenskarnas ödesdigra nederlag mot ryssen vid Poltava år 1709, kom Karl XII att förflytta sig in i det Osmanska riket. Inledningvis slog man läger i Bender, därefter flyttade man en kort sträcka till byn Varnitsa i dagens Moldavien, och det var där den så kallade kalabaliken ägde rum den 1 februari år 1713. Slutligen påbörjades hemfärden till Sverige och dit återkom kungen först den 13 december 1715.

Sigillstampen kan med ovannämnda bakgrund dateras till tiden omkring 1712 och mig veterligen känner forskningen inte till några andra, till vår tid bevarade, personliga ägodelar med proveniens Elias Brenner.

Tack till riddarhusamanuens Oscar Langenskiöld för hjälp med framtagning och foto av den aktuella sigillstampen.

Fig. 2. Elias Brenners sigillstamp, stämpelytan med familjevapnet. Mått: cirka 25 x 20 mm.

Foto: Fredrik Styrfält, Riddarhuset.

Fig. 3. Elias Brenners sigillstamp från sidan. Höjd cirka 35 mm.

Foto: Fredrik Styrfält, Riddarhuset.

1 Se till exempel T. Sundquist, Elias Brenner tidiga utgåvor av Thesaurus nummorum. Svårkollationerade böcker, i: *Samlad glädje* 2009. Numismatiska klubben i Uppsala 1969-2009 (red. Curt Ekström et al.), Uppsala 2009, s. 201-212.

2 Eliel Aspelin, *Elias Brenner. En forskare och konstnär från Karlarnes tid*. Helsingfors 1896.

3 *Vår lärda skalde-fru: Sophia Elisabet Brenner och hennes tid* (red. Valborg Lindgärde et al.), Lund 2011.

4 Torbjörn Sundquist, Sigillstamp med Brenners familjevapen. *Svensk Numismatisk Tidskrift* nr 3 2001, s. 69.

5 Adliga ätten Brenner, nr 1464, adlad 10/3 1712, introducerad 1719.

6 Nils Hufwedsson Dal, *Specimen biographicum de antiquariis Sveciæ, in quo, Johannis Hadorphii, Eliæ Brenneri & Islandorum, curæ enarrantur, auctore Nicolao Dal, Hufvedii filio*. Stockholmiae, ex officina Henrici C. Merckell, MDCCXXIV [1724], stycke XVIII (Ordini Nobilium adscriptus).

7 Aspelin 1896, s. 134-135.

8 Aspelin 1896, s. 135.

9 Tuukka Talvio, Numismatisk heraldik. *Svensk Numismatisk Tidskrift* nr 4 1997, s. 92-93.